

Sint Elisabethsvloed route

In de nacht van 18 november 1421 breekt een woeste storm de dijken door en veroorzaakt één van de ergste overstromingen uit de Nederlandse geschiedenis: De Sint Elisabethsvloed. Oorzaak zijn een zware storm, hoge vloed en verzwakte dijken. Mensen sterven en 28 dorpen in de Groote Waard lopen onder. Er ontstaat een enorme binnenzee. In de loop der jaren voeren de rivieren en de zeezand en slib aan. Langzamerhand ontstaat nieuw land en begroeiing. De eerste planten die er groeien zijn bies en zo ontstaat de Biesbosch.

Al eeuwenlang wordt Nederland bedreigd en gevormd door water. Welke invloed hadden de Elisabethsvloed, maar ook andere rampen en historische gebeurtenissen op hun omgeving. Fiets, geniet en beleef deze invloed tijdens de Sint Elisabethsvloed route in de gemeentes Altena, Dordrecht, Drimmelen, Geertruidenberg en Oosterhout.

Deze tekst is gemaakt met als startpunt Lage Zwaluwe (knooppunt 90)

Hier heb je direct de mogelijkheid om de route te verkorten en de pont, het [Leeuweveerke S38](#) te pakken naar knooppunt 8.

Knooppunt 8, S46

De spieringsluis is een schutsluis met puntdeuren in de vaarweg Nieuwe Merwede-Amer door de Brabantse Biesbosch. De houten sluisdeuren werden in 2000 vervangen door deuren van vezelversterkt kunststof. Erg bijzonder, dit is de eerste sluis in Nederland met deze deuren.

Tussen knooppunt 12, S39 vanaf dat punt een mooi uitzicht over de dijk

Lage Zwaluwe *Nieuwlandsedijk*

Lage Zwaluwe is een langgerekt dijkdorp met lintbebouwing en deels binnendijkse achterstraat (Onderstraat). Lage Zwaluwe is onderdeel van de westgrens van de oude Groote Waard. De dijk liep door tot aan Strijen in de Hoeksche Waard en brak door tijdens de Elisabethsvloed (1421). Parallel aan de dijk loopt de Gaetsche Wetering die uitkomt in de Haven en in verbinding staat met de Amer. De dijk zorgde ervoor dat het dorp bij vloed droog bleef. Helaas bood de dijk tijdens de Watersnoodramp (1953) niet voldoende bescherming, Lage Zwaluwe werd hard getroffen. De dijk kenmerkt zich door de monumentale panden waar vroeger vele ambachten en winkeltjes gevestigd waren.

Let op! Mogelijkheid om te kiezen vanaf knooppunt 42, om te fietsen langs het water ga dan vanaf hier direct naar knooppunt 43. Liever fietsen en een glimp opvangen van de Stad Dordrecht ga dan vanaf hier naar knooppunt 75.

Als u direct naar knooppunt 43 fiets dan komt u langs S41.

S41

Delen van de polders zijn teruggegeven aan de natuur. De Tongplaat zorgt bijvoorbeeld voor waterbeheersing door de open verbinding met de Nieuwe Merwede, maar is ook een mooie plek voor duizenden watervogels en een jachtgebied voor de daar broedende zeearenden.

Tussen knooppunt 42 & 75, S40

Aan de zuidkant van het eiland ligt De Nieuwe Dordtse Biesbosch. Dit gebied van 530 hectare ligt aan de Nieuwe Merwede en is recent ontwikkeld. Hier komen de Dordtse Biesbosch aan de zuidwestkant en Sliedrechtse Biesbosch aan de noordoostkant van het eiland samen. Het is een aantrekkelijk natuur en recreatiegebied met een gevarieerd Biesboschlandschap. Naast de ecologische verbindingen zijn de waterbeheersing en waterkwaliteit voor landbouw en wijken aan de zuidkant van de stad gewaarborgd.

Knooppunt 46 & 45, S42, S43, S44

De Biesbosch, het eiland en stad Dordrecht zijn “geboren” na de Elisabethsvloed (1421). De toenmalige stad Dordrecht is niet verzwolgen, maar raakte wel geïsoleerd. Na de vloed was het een eiland in een grote leegte.

Dordrecht, een stad op een eiland, maakte goed gebruik van het water als inkomstenbron. Het stapelrecht wat kooplieden en schippers verplichtte hun handelswaar in de stad op de markt aan te bieden, maakte de stad vanaf de 13^e eeuw rijk. Dordrecht heeft meer dan 1000 monumenten die hieraan herinneren en ook in de musea is de rijkdom door de eeuwen heen terug te zien.

Het water heeft nog steeds een bepalende invloed op de stad en haar directe omgeving. Beleef het tijdens een waterrondje Dordt of wandel de hoogwaterroute door de (binnen)stad.

Tussen knooppunt 44 & 43

De Sliedrechtse Biesbosch (noordoost van het eiland) staat in open verbinding met rivier De Merwede. De verbonden Hel -en Zuilespolder zijn typisch ingepolderde stukken Biesbosch waarover discussie wordt gevoerd of ze vanwege waterveiligheidsopgaven teruggeven moeten worden aan het water. Een eeuwig herhalende discussie.

Knooppunt 43, S45

[Veerdienst De Biesbosch - In Dordrecht](#)

Let op! Nadat je overgestoken bent heb je de mogelijkheid tot verkorte van route, fiets dan van knooppunt 2 naar 4 naar 6 naar 9 naar 11 naar 10 naar 30 naar 23

Tussen knooppunt 2 & 4, S3

De wassende Maan van beeldend kunstenaar Paul de Kort is een dynamisch en natuurlijk kunstwerk. Met de getijden stroomt het water in en uit dit labyrint van geulen en dijkjes.

Tussen knooppunt 6 en 9, S4

Fort Steurgat (gebouwd 1881-1882) diende als afsluiting van de rivier en de dijk langs de Merwede. Het fort huisvest nu luxe appartementen in de kazerne en in de fortwal, dit is privéterrein en niet te bezichtigen.

Wist u dat alle Forten in het gebied horen bij de Nieuwe Hollandse Waterlinie? Dit is een eeuwenoude, unieke verdedigingslinie. Dit verdedigingswerk is niet alleen het grootste rijksmonument van Nederland, maar sinds 2021 ook Unesco Werelderfgoed. De Nieuwe Hollandse Waterlinie bestaat uit 45 forten, 6 vestingen, 2 kastelen, 85 mitrailleur kazematten, meer dan 700 schuilplaatsen en ruim 100 militaire sluisen. Allemaal verbonden door water. De Waterlinie strekt zich, van noord naar zuid, uit over meer dan 85 kilometer. Van het eiland Pampus bij Amsterdam tot aan de Biesbosch. Het zuidelijkste puntje met vier forten en een vesting vind je hier in de Biesboschlinie.

Knooppunt 30, S13

Op de Sasdijk tref je het standbeeld 'de vriendwerker'. Een mooi rustpunt aan het water.

Knooppunt 8, S46

De spieringsluis is een schutsluis met puntdeuren in de vaarweg Nieuwe Merwede-Amer door de Brabantse Biesbosch. De houten sluisdeuren werden in 2000 vervangen door deuren van vezelversterkt kunststof. Erg bijzonder, dit is de eerste sluis in Nederland met deze deuren.

Tussen knooppunt 8 en 20, S1 & S2

Het Biesbosch MuseumEiland (S1) is één van de natuurpoorten van Brabant. Op het Biesbosch MuseumEiland kom je alles te weten over de bewoners, hun werk en ambachten en over de natuur van het zoetwatergetijdengebied de Biesbosch. Van het eerste ontstaan na de Sint Elisabethsvloed (1421) tot smokkelroutes in de 2e Wereldoorlog.

Buiten ervaar je hoe de Biesbosch voorkomt dat hoger gelegen gebieden overstromen. In het schaalmodel 'Biesbosch Beleving' compleet met polders dijken en stromen, beïnvloed je zelf de loop van het water met schuiven en knoppen.

De Petrusplaat (S2) is één van de drie spaarbekkens in de Biesbosch. In de spaarbekkens wordt oppervlaktewater uit de rivier de Maas opgeslagen. Zo is er altijd voldoende zoet water op voorraad, is selectieve inname mogelijk en vindt natuurlijke (voor)zuivering plaats. Na een zorgvuldig zuiveringsproces wordt van het water drink- en industriewater gemaakt.

Tussen knooppunt 16 & 18, S5

In de Noordwaard komen hoogwaterveiligheid, natuur en recreatie samen. Het poldergebied voert hoog water van de omliggende rivieren af. Waterbuffels zorgen voor natuurlijke begrazing. Zij komen op plekken waar andere grazers niet kunnen komen en genieten onder andere van ouder riet, wat lastig te verteren is voor andere grazers.

Tussen knooppunt 18 & 17, S6

Door het geloof in deze streek mocht het woord "donder" niet uitgesproken worden. En dus werd in de volksmond De Polder Donderzand omgedoopt tot Polder Onderzand

Knooppunt 13 & 12, S7

Pontje Steur brengt fietsers en voetgangers naar de overkant van het Steurgat.

Let op! Je kunt de route verkorten. Door vanaf knooppunt 14 te fietsen naar knooppunt 18 naar knooppunt 32 en het vanaf daar weer oppakken.

Tussen knooppunt 14 en 18, S8, S23, S22, S21, S20

De griendwerkers verbleven in de griendkeet. Ook wel Rattenkeet genoemd door de erbarmelijke omstandigheden waarin de griendwerkers leefden: vochtig, koud en tussen de ratten.

De griendwerkers verbleven in de griendkeet. Ook wel Rattenkeet (S8) genoemd door de erbarmelijke omstandigheden waarin de griendwerkers leefden: vochtig, koud en tussen de ratten.

Vissersheng (S23) is één van de natuurpoorten van Brabant. Door de Deltawerken (gebouwd 1956-1972) verloor de oude haven van Hank haar verbinding met de Biesbosch. De huidige haven ligt op een andere locatie en heeft een meer recreatief karakter.

Hank (S20)

Dit gebied werd in 1188 ingepolderd waardoor het dorpje Heeraartswaarde ontstond. Het dorpje, onderdeel van de Groote waard, werd door de Sint Elisabethsvloed (1421) verzwolgen. De molensteen (S24) bij de Aakvlaai (net buiten de route) geeft de loop van de Maas aan door de Groote Waard.

Hank ontstond in de 17^e eeuw als nederzetting aan de dijk van de Zuid-Hollandse Polder. Die dijk werd aangelegd tussen Werkendam en Dussen om het gebied opnieuw in te polderen. In 1944 werd Hank grotendeels verwoest door oorlogshandelingen (S22). Tijdens de wederopbouw werd Hank herbouwd als woonkern en niet meer als dijkdorp. Ook de Watersnoodramp (1953, S21) bleef het dorp niet bespaard, de vloed sleurde mensen mee, huizen werden verwoest en bewoners geëvacueerd.

Waar komt de naam Hank vandaan? Zijn het de soldaten die hier zijn blijven “hangen” of de vissers die hier hun nette hadden “hangen”. Waarschijnlijk is het afgeleid van “hang” of “hank” een doodlopende kil of kreek in de buitengronden langs grote rivieren.

Tussen knooppunt 20 & 25, S9 & S10

Fort Bakkerskil (Unesco Wereld Erfgoed) en de Papsluis

Fort Bakkerskil is een klein fort dat sinds 2012 dienstdoet als B&B en zomerterras. Je overnacht in de oude keuken, de officierskamers, in de ziekenboeg of kruitkamer.

De Papsluis is een inundatiesluis vlakbij het fort. Door het openen van de sluis werd een strook land van een paar kilometer breed onder water gezet: *geïnundeerd*. Dit water vormde een barrière voor oprukkende vijanden. Het was onbegaanbaar voor infanterie en te ondiep om doorheen te varen. Zo werd het achterland beschermd. De sluis was een strategisch belangrijke locatie in de Waterlinie.

Knooppunt 25, S11 – net buiten de route

Fort Altena is één van de natuurpoorten van Brabant en het oudste fort in de Biesboschlinie waar je geniet van een hapje of drankje in de Brasserie. Ook kun je hier terecht voor informatie over natuur, cultuur en recreatieve routes.

Knooppunt 23, S12

Werkendam ligt aan de drukbevaren Merwede. Het dorp heeft een succesvolle maritieme sector, er worden binnenvaartschepen gebouwd, gerepareerd en onderhouden. Maar ook baggerij en waterbouw zijn sterk vertegenwoordigd.

Knooppunt 78, S14

De Groesplaat een mooi gebied om even lekker te rusten.

Knooppunt 32 & 33, S15

Woudrichem: Sluis en Vesting

Vestingstad Woudrichem behoort tot de Nieuwe Hollandse Waterlinie. De vesting en ook de sluis bij de Schapendam speelde een grote rol als verdedigingswerk. Woudrichem is een goed bewaard gebleven vesting die nog steeds wordt bewoond. Met een gezellige mix van cultuur, horeca en winkeltjes.

Let op! Als je extra lus maakt via Giessen dan tref je S16

Fort Giessen richt zich op natuurbescherming en educatie. Je komt alles te weten over de Eerste Wereldoorlog in dit gebied. Bezichtig de loopgraven en de kruitkamers, of ontdek de bijzondere natuur op en rondom het fort. Het fort is ook een thuis voor vleermuizen, het is er vochtig, rustig en donker.

Knooppunt 52, S17

Dussen

Het dorp Dussen is vernoemd naar het gelijknamige riviertje. De naam zou zijn afgeleid van het Oudgermaanse dosôn en betekent stromen. Het dorp ontstond uit de drie voormalige dorpen Munsterkerk, Muilkerk en Heeraatswaarde (nu Hank). Munsterkerk lag ten zuiden van riviertje de Dussen en Muilkerk ten Noorden. Opvallend is kasteel Dussen midden in het polderlandschap.

Het kasteel was het domein van de Heren van Munsterkerk, die zichzelf graag de Heren van Dussen noemden. Hier waren de Heren van Muilkerk niet blij mee, het kasteel stond strikt genomen op grondgebied van Muilkerk.

Het gebied werd flink getroffen door de Elisabethsvloed (1421). Muilkerk werd flink beschadigd en Munsterkerk en Heeraatswaarde werden verzwolgen door de golven.

Knooppunt 54, S18

In 1461 werd de Kornsedijk aangelegd en begon de inpoldering. In de winter van 1944-1945 lag Dussen in het frontgebied. Tijdens de Watersnoodramp (1953) werden bewoners geëvacueerd.

Knooppunt 19, S19

Kreek de Bleeke Kil was ten tijde van de Watersnoodramp nog een verbinding tussen de Biesbosch en de Bergsche Maas. Veel inwoners van Hank waren visser, sneden riet of hakten griend in de Biesbosch.

Let op! Als je extra lus maakt via de Peerenboom dan tref je S25

Daar tref je een sluis en een haventje en kun je een glimp opvangen van de Bergsche Maas.

Knooppunt 35, S26

De brug is genoemd naar de veerverbinding over de Bergsche Maas als onderdeel van de Napoleonsweg, het Keizersveer. De eerste verkeersbrug uit 1931 werd tijdens de Tweede Wereldoorlog meermaals opgeblazen. Door toenemende drukte is de brug eind jaren zeventig vervangen door de oude overspanningen van de Moerdijkbrug.

De Pontonnierskazerne naast de Keizersveerse brug had een belangrijke rol tijdens de Watersnoodramp (1953). De kazerne stak als eiland uit boven de onder water gelopen omgeving. De pontonniers evacueerden inwoners uit Raamsdonk met vloten, vletten en aanvalsbotten. De geëvacueerde kregen een tijdelijk onderkomen op de kazerne.

Gemaal Keizersveer speelt al vanaf 1977 een belangrijke rol in de waterhuishouding van Brabant. Het gemaal pompt per uur bijna honderd miljoen liter water vanuit de lage polders de Bergsche Maas in en voorkomt dat sloten, beken en kanalen overstromen.

Knooppunt 24, S27

Fort Lunet

In 1830 brak de Belgische Opstand uit. Willem I bracht het Noord-Brabantse deel van de 17 eeuwse Zuiderwaterlinie weer in staat van paraatheid. Waaronder het vestingstelsel van Geertruidenberg. Dat was niet voldoende, in 1837-1839 werd de linie uitgebreid met Fort Lunet bij Raamsdonksveer. Dit nieuwe fort verdedigde de Donge en de Straatweg Breda - Gorinchem (aangelegd door Napoleon).

Let op! Mogelijkheid tot verkorte van route en een bezoek te brengen aan de Vestingstad Geertruidenberg S33, fiets dan van knooppunt 24 naar 42 naar 44 en dan 96

Tussen knooppunt 42 en 44, S28

De Markt van vestingstad Geertruidenberg was het kloppende hart van een bloeiend handelscentrum. Tot de Elisabethsvloed (1421) de stad overstroomde en Geertruidenberg een eiland werd. Toen een grote ramp, nu ook een zegen. Door de vloed ontstond Nationaal Park De Biesbosch. Een uniek natuurgebied in de achtertuin van de vestingstad.

Tussen knooppunt 31 en 12, S29, S30, S31

Tijdens de Watersnoodramp (1953) stond het zeewater tot bij Raamsdonksveer. Vanuit hier werden bewoners geëvacueerd met amfibievoertuigen. De beelden gingen de hele wereld over.

Na de Watersnoodramp schonken diverse landen prefab-woningen (S29) aan Nederland. Raamsdonksveer kreeg elf watersnoodwoningen, vier Zweedse, twee Oostenrijkse en vijf Noorse. Eén van de Noorse woningen stond aan het Sandoel. In 2014 is het verplaatst naar het Openluchtmuseum in Arnhem, zo blijft dit bijzondere verhaal verteld worden.

Wielen (S30) ontstonden tijdens dijkdoorbraken. Met kracht spoelde het water de aarde weg, waardoor een groot en diep water ontstond, een wiel. Bij dijkherstel werd de nieuwe dijk om de wiel heen gelegd.

De Lambertuskerk (S31) werd verwoest door de Elisabethsvloed. Alleen de toren bleef staan. Omwonenden werden enkele honderden meters naar het zuiden verplaatst. Zo kwam de kerk buiten het dorp te liggen. Rond 1450 werden een nieuw koor en kruisbeuk gebouwd, in 1502 werd het schip vernieuwd. Zo ontstond de huidige kerk.

Knooppunt 97, S32

Jachthaven

De Oude Haven in Drimmelen was lang de enige haven van het dorp. Inmiddels bestaat het havengebied uit 5 havens. Vulden eerst zalmvissers en binnenvaartschippers de haven, nu speelt recreatie de hoofdrol. De jachthaven is uitgegroeid tot de grootste uitgegraven en inlandse haven van West-Europa. Vanuit de jachthaven steek je rivier de Amer over naar Nationaal Park De Biesbosch. Het grootste zoetwatergetijdengebied van Europa en een doolhof van ondiepe lagunes, kreken en verdronken polderland.

Knooppunt 98, S33

Drimmelen

Op 3 augustus 1640 overstroomden grote delen van de polders van Drimmelen en Standhazen. Na deze ramp werden de vele kleine polders van Geertruidenberg, Standhazen, Drimmelen en Hooge Zwaluwe samengevoegd tot één polder: de Emiliapolder. Onder dit inpolderingsplan vielen het aanleggen van een stevige dijk en een stenen sluis. Het huidige dorp Drimmelen ontstond rond 1645 na de bedijking van de Emiliapolder. Zalmvissers vestigden zich in het dorp en ook verzezen er leerlooierijen.

Tijdens de Watersnoodramp (1953) dreigde de keersluis in Drimmelen te bezwijken. In 1956 is de sluis gedempt. Na 1953 werden de dijken verzwwaard.

De monumentale 18^e- en 19^e-eeuwse panden aan de charmante Herengracht vormen een beschermd dorpsgezicht. Niet voor niets is Drimmelen voor de 2de keer benoemd tot mooiste dorpje van Brabant.

Let op! Mogelijkheid tot langs het water te rijden i.p.v. door de polder, fiets dan van 98 naar 63

Tussen knooppunt 98 en 66

Lage Zwaluwe, boezemgebied

Het Gat van den Ham is een natuurgebied met krekensysteem bij de spuisluis in de Amerdijk tussen Drimmelen en Lage Zwaluwe. Oorspronkelijk was het Gat van de Ham een brede getijdegeul bij een grote slibplaat die ten noorden van de zeedijk van de Emiliapolder

langzaam boven water kwam. De kreek behoort tot een systeem dat is ontstaan tijdens de Elisabethsvloed (1421). Het gebied ontwikkelde zich analoog aan de huidige Biesbosch. De flora en fauna in het gebied zijn een lust voor natuurliefhebbers.

Tussen knooppunt 65 & 64, 35

Hooge Zwaluwe de wielen oude dijkdoorbraken

In het Oude Haventje zijn de uitwateringssluizen van de Grote Zondeelsepolder en de loswal nog goed te zien. Bij de bedijking van de Emiliapolder werden in dit gebied veel kreken afgedamd. Het Lorregat bleef in open verbinding met de Amer. De naam Lorregat stamt van kort na 1625. Kleine scheepjes, geladen met smokkelwaar, voeren overdag of in de nacht vanuit Holland naar de kleine havens tussen Geertruidenberg en Moerdijk

Tussen knooppunt 63 & 21, S36

Lage Zwaluwe

Het Beverpad is een uniek fietspad dat grotendeels over een dijk loopt. Vanaf de dijk zijn Nationaal Park De Biesbosch en rivier de Amer, met schepen en pleziervaart, goed te zien. De dijk is per ongeluk aangelegd door een overijverige ambtenaar. Vanaf de dijk heb je ook een prachtig uitzicht over het Gat van de Ham.

Tussen knooppunt 21 & 90, S37

Oude Haven Lage Zwaluwe

De haven van Lage Zwaluwe ligt aan rivier de Amer, die iets verderop samen met de Nieuwe Merwede uitmondt in het Hollandsdiep. De binnenhaven ligt achter een keersluis die alleen dichtgaat met extreem hoog water. De knusse binnenhaven ligt tegen het hart van Lage Zwaluwe. Aan de overzijde van haven bevindt zich Nationaal Park De Biesbosch. Via een pontverbinding (S38) kunnen fietsers en voetgangers overgezet worden naar de Jacominaplaat.